

Anàlisi dels espais arqueològics reconstruïts versus els consolidats - visions totals, visions parcials

CLARA MASRIERA I ESQUERRA

Departament de Didàctica de les Ciències Socials. Facultat de Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona

Directora Ciutadella Ibèrica de Calafell. www.ciutadellaiberica.com

1

1. 20 d'Unterhuldingen (Alemanya). Uns dels primers poblats reconstruïts de l'Edat del Bronze, a Europa. Fotografia: Ajuntament de Calafell. Clara Masriera.

El fenomen dels espais arqueològics reconstruïts és relativament recent i rar en el nostre país.

Disposem de la reconstrucció in situ de part del jaciment arqueològic Alorda P ark, a Calafell, a principis dels anys noranta. L'èxit del procés d'aprenentatge en aquest espai ens fa analitzar l'origen i la casuística d'aquest tipus d'equipament a Europa, al mateix temps que es contraposa a la manera "tradicional" de presentació dels jaciments arqueològics al públic a Catalunya.

Aquest article és el resultat de la recerca realitzada durant quatre anys sobre els espais de presentació arqueològics de l'edat dels metalls a Europa. La investigació és el fruit de la tesi doctoral presentada el juny de 2007 a la Universitat de Barcelona. Tot i que els resultats de l'anàlisi siguin del 2006, encara són vigents, si tenim en compte que dibuixen una perspectiva o un estat de la qüestió quant al públic visitant dels jaciments arqueològics d'època ibèrica a Catalunya.

Per tal d'acotar el tema i fer-lo més concret, la recerca s'ha centrat, per una banda, a detectar quins són els productes arqueològics existents a través dels quals s'ha traçat el discurs de la protohistòria europea i, de l'altra, quins d'aquests es presenten al públic a escala 1:1. En paral·lel, s'ha volgut comparar l'eficàcia comunicativa o didàctica dels jaciments arqueològics presentats d'una manera tradicional –tan sols consolidant les seves restes i no intervenint-t'hi directament– i aquells que han estat reconstruïts o replicats mostrant-hi la tercera dimensió. És, doncs, aquesta última fórmula un bon instrument perquè el públic tingui una millor comprensió del període presentat? L'estudi de camp s'ha centrat en el cas de cinc jaciments arqueològics de la cultura ibèrica que es troben en el territori de Catalunya: quatre presenten les restes consolidant-les i només un cas ha reconstruït part del poblat.

PER QUÈ HI HA TANTA RETICÈNCIA A RECONSTRUIR?

Pot semblar pretensions voler fer una anàlisi dels espais de presentació arqueològics de l'edat dels metalls a Europa en el reduït espai de temps de quatre anys; amb tot, els nostres objectius en començar la recerca eren ben modestos. En el fons, preteníem esbrinar fins a quin punt valia la pena reconstruir amb volum jaciments arqueològics, amb totes les variants possibles. Molts dels nostres col·legues mostraven desconfiança quant a les reconstruccions. Alguns argumentaven escrúpols de tipus científic, d'altres presentaven la problemàtica derivada de la legislació espanyola que, certament, també és reticent a aquest tipus d'intervencions, però ningú no s'havia atrevit a preguntar-se si aquest tractament museogràfic és realment útil per a una millor socialització del coneixement. Aquí no ens referim a les veus crítiques contra les reconstruccions, que tenen el seu origen en una concepció elitista, conservadora i retrògrada del coneixement científic i del patrimoni, sinó a aquells que n'enfocaven el problema des de l'òptica crítica, però amb voluntat manifesta que el coneixement científic estigués al servei de la societat que, en definitiva, en paga la despesa.

COM PODEM ENTENDRE UN POBLE EN RUÏNES? HIPÒTESIS DE TREB ALL

El nostre supòsit fonamental el vàrem formular de la manera següent: en la mesura que la majoria de persones tenen dificultats en la conceptualització de l'espai físic, la visita a un jaciment arqueològic reconstruït hauria de portar a una major comprensió d'aquest. Amb tot, contra aquesta hipòtesi, hi havia la percepció que alguns dels jaciments europeus reconstruïts no gaudien precisament d'una bona salut; semblava com si els espais restaurats, passada una dècada d'eufòria, a cavall entre els anys setanta i els vuitanta del segle passat, entressin ara en un túnel i comencessin a ser objecte de crítiques i d'atacs, a més de disminuir el públic que els visitava. Si això era cert, com havíem d'explicar-ho? Una de les causes per les quals els jaciments arqueològics amb interpretacions arquitectòniques a escala 1:1 presenten uns escenaris actuals de crisi pot ser que sigui no tant la seva ineficàcia comunicativa, sinó l'oblit de mostrar als visitants de manera interactiva els mètodes d'anàlisi de l'arqueologia. Aquest era un supòsit secundari.

Aquesta, doncs, és la situació i la problemàtica que mou la nostra recerca i que pretén assolir els objectius següents:

- **Objectiu 1:** conèixer l'abast de les museïtzacions en els jaciments de la protohistòria europea.
- **Objectiu 2:** saber fins a quin punt la presentació de jaciments arqueològics al públic incorpora, a Europa occidental, tècniques d'arqueologia experimental i de restitució d'elements.

- **Objectiu 3:** analitzar si són realment satisfactòries per als visitants en general.
- **Objectiu 4:** Conèixer fins a quin punt les reconstruccions físiques volumètriques arqueològiques d'arquitectura protohistòrica ajuden els visitants a una millor aprehensió del període.

Pel que fa a l'objectiu primer i segon, és evident que va ser necessari analitzar quins són els jaciments arqueològics europeus més importants i significatius del període, i quins havien estat objecte d'adequació per ser visitats. Aquesta tasca, gairebé impossible, ens havia de permetre identificar dins d'un bosc immens d'indrets, aquells que, per alguna raó, havien estat objecte d'intervencions singulars; és a dir, havien estat reconstruïts, replicats o interpretats des del punt de vista arquitectònic.

A grans trets, doncs, després d'una primera investigació, vam poder classificar el patrimoni arqueològic de la protohistòria europea en dos grans àmbits geogràfics:

- Àmbit del centre i del nord d'Europa: la naturalesa del patrimoni arqueològic del període en què se centra la nostra recerca es compon de material orgànic perible que, en un període de cents d'anys i en un clima determinat, es desfà deixant només el rastre a la terra del lloc on va ubicar-se, el que, en termes arqueològics, significa el negatiu que deixa la construcció arquitectònica que, en un temps remot, va ocupar aquell espai. Aquest fet pot ser un detonant que ha propiciat, entre d'altres, el naixement i posterior desenvolupament de la tècnica de l'arqueologia experimental i la reconstrucció física d'alguns assentaments arqueològics *in situ*.¹
- Àmbit mediterrani: es parteix d'una tradició de conservació de les restes arqueològiques diferent a la de l'arc del centre i nord europeus descrita amb anterioritat. També, el patrimoni arqueològic-arquitectònic del període estudiat està compost, bàsicament, per material geològic de conservació perenne i material perible que tan sols es conserva en alguns casos. Aquests dos elements configuren un patrimoni que ha estat conservat en part i en major grau que el cas esmentat anteriorment. La tradició museogràfica d'aquesta àrea s'ha centrat a consolidar i a preservar les restes tal com han estat trobades, sense realitzar-hi cap tipus d'experimentació ni cap intent de reconstrucció.

EL DUBTÓS ÚS DEL TERME «ARQUEOLOGIA EXPERIMENTAL»

El resultat d'aquesta primera part de la recerca va ser prou interessant, ja que va mostrar que, del gran conjunt de jaciments arqueològics de la protohistòria, sols una petítíssima part són utilitzats en els manuals generals

¹ Per conèixer els treballs de reconstrucció arqueològica que s'han portat a terme a Europa vegeu STONE, P.G. & PLANET, P.G. (Ed.). (1999). *The Constructed Past - Experimental archaeology, education and the public*. London: Routledge. També, AHRENS, C. (1990). *Wiederaufgebaute Vorzeit. Archäologische Freilichtmuseen in Europa*. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag.

1. Grup de reconstrucció Història d'Ibercalafell.
Fotografia: Ajuntament de Calafell. Clara Masriera.

3. Centre d'Arqueologia experimental de Lejre.
(Dinamarca). Fotografia: Ajuntament de Calafell.
Clara Masriera.

de referència per estudiar el període. Això vol dir que la resta no han estat tinguts en compte per refer el passat? No cal dir que de tots els que hi apareixen, n'hi ha molt pocs que siguin realment visitables; molt al contrari, alguns dels més importants, segons els llibres, no tenen cap instrument de divulgació ni són accessibles al públic.

Quan finalment arribem als jaciments intervinguts, certament, ens trobem que es poden agrupar en models diversos, però que els reconstruïts o replicats són realment minoritaris. Amb tot, la majoria argumenta com a justificació de la seva existència un factor d'arqueologia experimental. No és que aquest sigui únicament el seu motor, però sí que es pot dir que n'és un dels principals.

Tanmateix, al llarg d'aquesta recerca hem apreciat el valor que els arqueòlegs donen a l'arqueologia experimental. Hi ha conjunts arqueològics on, gràcies a l'experimentació, els avenços en la interpretació de les societats fòssils són realment sorprenents; aquests progressos es produeixen en tots els camps i van des de l'arquitectura als sistemes de protecció i confort de les persones. Molts dels tòpics sobre les societats protohistòriques han caigut, i avui és possible, gràcies a aquests models, utilitzar coneixements científics ben fonamentats sobre el que va ser el passat.

Amb tot, també és cert que la necessitat d'obtenir una xifra de visitants adequada per sostenir els equipaments, des del punt de vista econòmic, provoca sovint que activitats de simple exhibició siguin presentades com a arqueologia experimental. Aquest fet es dona perquè, a diferència dels grans conjunts arqueològics «fossilitzats» i no reconstruïts que disposen d'ajudes públiques, i que sovint financen els mateixos estats, la majoria de centres on hi ha restitució, la sostenibilitat depèn, en gran part, de les visites que siguin capaços de captar.

4. Laboratori d'Arqueologia Experimental Magí Inglada (El Vendrell). Fotografia: Ajuntament de Calafell. Clara Masriera.

L'arqueologia experimental ha esdevingut un concepte «modern» i «innovador» que ven a nivell de màrqueting, per tant, no ha d'estranyar que sovint sigui substituïda per pràctiques falses que condueixen a una homogeneïtzació dels resultats. Així, per exemple, en aquest sentit, no deixa de sorprendre que solucions arquitectòniques pròpies de les costes bàltiques les trobem repetides a les planes de Polònia, a la conca danubiana o als dos costats dels Alps. Tan pobres en recursos culturals eren les societats de l'edat del bronze que concebien només uns pocs sistemes de cobrir els edificis? Tan limitades eren les solucions que les diverses cultures donaven als problemes quotidians? O bé la circulació d'idees fa 3.500 anys era la mateixa que la que tenim avui?

És evident que cal creure que qui és pobre no és el conjunt de societats de l'edat dels metalls a Europa, sinó les recerques que avui hi fem. Aquestes repeticions de solucions, que només s'evidencien quan un recorre tots els jaciments reconstruïts, són les que porten a desconfiar del rigor metodològic emprat, i la malfiança que genera aquesta homogeneïtzació posa en perill la credibilitat de tot el sistema, i més quan, a l'edat dels metalls, ens enfrontem amb societats molt més variades que les actuals, ja que els fluxos de circulació de persones, béns i serveis no eren tan intensos com ho són avui i, per tant, l'homogeneïtzació no era possible.

TORNEM AL TERRITORI: CINC JACIMENTS CATALANS SOTA LA LUPA

Pel que fa als objectius tres i quatre, que intenten mesurar realment el grau de satisfacció del públic i l'aprehensió dels conceptes en funció de si la visita es fa en un jaciment reconstruït o no, la recerca fou molt més complexa.

El primer problema que hi ha en aquest tipus de treballs és la manca de models teòrics aplicats als centres patrimonials. No s'han fet estudis que intentin mesurar ni la satisfacció ni l'aprenentatge. La majoria els podríem englobar dins del que podríem anomenar "màrqueting comercial" i, el que sovint intenten, és mesurar l'augment i descens de les visites, la tipologia..., i paràmetres molt elementals i fàcils de calcular com ara mancances de serveis i similars. Penetrar en el camp de la satisfacció o de l'aprenentatge és una cosa molt diferent, ja que tots dos termes són molt subjectius i amaguen molts conceptes.

D'altra banda, el problema augmenta quan el que volem fer no és simplement saber si han après o no alguna cosa durant la visita, sinó que el que es pretén és veure si la produïda al jaciment A reconstruït és més o menys satisfactòria que la del jaciment B no reconstruït; així mateix, també volem saber si la visita del jaciment A aporta més coneixement que la del jaciment B.

5. Museu l'aire lliure Ciutadella Ibèrica de Calafell – Poblament Ibèric. Fotografia: Ajuntament de Calafell. Clara Masriera.

6. Poblament Ibèric d'Ullastret (Baix Empordà). Fotografia: Ajuntament de Calafell. Clara Masriera.

7 Museu a l'aire lliure de Biskupin – Fortificació de l'Edat del Ferro (Polònia). Fotografia: Ajuntament de Calafell. Clara Masriera.

La dificultat per afrontar aquesta problemàtica és òbvia, ja que en el cas de l'aprenentatge hem d'investigar els visitants abans que entrin en un jaciment i després, quan en surtin: aquesta és l'única manera d'avaluar si s'ha adquirit coneixement, mecànica que hem de fer tant en els jaciments reconstruïts com en els no reconstruïts.

A ningú no se li escapa que el risc que tenim en aquesta mena de recerca és, sobretot, la fiabilitat de l'anàlisi. Cal saber prèviament quin és el nombre mínim d'enquestes que cal fer per tenir un estudi quantitatiu, imprescindible en aquest cas, i aquesta quantitat s'ha de calcular sobre una població potencial de visitants que desconeixem. D'altra banda, l'estudi qualitatiu també és indispensable, ja que saber què en pensen responsables i usuaris en els diversos nivells és una obligació metodològica ineludible: sols així podrem esbrinar si el que es manifesta és realment el que passa i el que es fa, o bé el que es manifesta és una cosa i el que ocorre en el jaciment és una altra de ben diferent. Insistim en aquest punt, perquè, encara que la sociologia i altres disciplines disposin de mètodes per fer treballs qualitatius i quantitatius, la manca de models que s'hagin aplicat a conceptes tan eteris implica riscos evidents.

Per fer aquesta recerca, havíem de buscar una sèrie de jaciments arqueològics del mateix període cronològic oberts al públic i adequats convenientment, però, en els quals, n'hi hagués algun de reconstruït. A més, calia cercar-los en un àmbit territorial relativament petit, ja que no es podia comparar sociològicament el que passa en un jaciment de Catalunya amb el que passa en un de francès o del centre d'Espanya; la distància geogràfica i la presumible diferència sociològica podrien invalidar els resultats.

De tots els analitzats, la ciutadella ibèrica de Calafell (Baix Penedès), era l'únic d'aquest període reconstruït. Es tracta d'un jaciment relativament petit, ja que abasta uns 3.000 m² excavats, que fou reconstruït a l'última dècada del segle xx, i en el qual s'han aplicat tècniques d'arqueologia experimental. És pioner a Espanya, i té una voluntat manifesta de tipus didacticodivulgatiu. Enclavat davant de mar entre la via del tren i una carretera molt transitada, és en una zona turística important, a 30 km de Tarragona i a uns 60 de Barcelona en la línia de costa. La zona que envolta el poblat està totalment construïda amb apartaments vulgars, i blocs de fins a set pisos davant la mateixa línia de mar. És un dels paisatges turístics més densificats de la costa mediterrània. El jaciment, a més, no disposa de cap museu monogràfic i tots els objectes que s'hi mostren són rèpliques.

El segon punt elegit va ser el poblat ibèric d'Ullastret, que és el més important de la cultura ibèrica a Catalunya, situat a la plana de l'Empordà i a un centenar de quilòmetres del de Calafell; no és a la costa, però sí en

un territori costaner, dels més turístics del país, l'anomenada Costa Brava. Ullastret, a diferència de la ciutadella ibèrica de Calafell, és realment una ciutat ibèrica de més de 17 ha. Es tracta del principal nucli habitat del territori dels indigets i el seu grau de conservació és espectacular. Les muralles i part del sistema fortificat conserven alçades pròximes a les originals, hi ha cases on únicament els manquen els trespols i el pis superior. El jaciment d'Ullastret també disposa d'un museu monogràfic en què s'ensenyen les restes de la cultura material moble exhumades en el jaciment, i els seus entorns, ubicat en una antiga llacuna, s'han preservat com a medi natural.

El tercer que s'inclou a l'estudi és el de la moleta del Remei a Alcanar, comarca del Montsià, amb mitja hectàrea. Es tracta d'un assentament típicament camperol, dalt d'un turó envoltat d'una muralla subcircular, amb cases disposades en cercles concèntrics. La seva museïtzació és absolutament clàssica, amb murs consolidats i els principals recintes i elements arquitectònics etiquetats amb iconografia didàctica. No hi ha museu monogràfic i des del punt de vista tipològic respon als sistemes més convencionals de museïtzació. Dista uns seixanta quilòmetres de la ciutadella ibèrica de Calafell i uns dos-cents quilòmetres d'Ullastret.

El quart jaciment és el molí de l'Espígol, a Tornabous, comarca de l'Urgell. Es tracta d'un assentament situat a la plana, de 0,8 hectàrees d'extensió. Era una petita ciutat ibèrica, amb un urbanisme bastant regular, que es conserva en bon estat, encara que només a nivell de paviment i fonamentació. Està encerclat d'un mur de protecció i senyalitzat. No té museografia didàctica i disposa d'un centre d'interpretació rudimentari sense elements originals. Des del punt de vista paisatgístic, encara que no és un turó elevat, des del jaciment es divisa la plana de l'Urgell.

El darrer analitzat és el turó de Ca n'Olivé, a Cerdanyola del Vallès, comarca del Vallès Occidental: un llogarret ibèric de grandària mitjana, que s'acosta a les dues hectàrees i que ha estat excavat amb mètodes moderns i molt intervingut des del punt de vista de la consolidació dels murs. Pel que fa a la museografia, es tracta d'un sistema convencional amb mobiliari de ferro i iconografia didàctica. No hi ha museu monogràfic. És pròxim a un nucli urbà i de l'aglomeració de Barcelona.

En resum, doncs, els jaciments elegits són cinc, quatre dels quals responen a models convencionals de museïtzació de ruïnes –Ullastret, la moleta del Remei, el molí de l'Espígol i el turó de Ca n'Olivé– i un respon a un model clàssic de reconstrucció –la ciutadella ibèrica de Calafell.

Abans d'explicar els resultats de l'estudi, creiem que és important fer una aproximació a la metodologia emprada. Des d'aquest punt de vista, l'anà-

8. Poblament Ibèric de Tornabous (L'Urgell).
Fotografia: Ajuntament de Calafell. Clara Masriera.

9. Poblament Ibèric del Turó de Ca n'Olivé (Vallès Occidental). Fotografia: Ajuntament de Calafell. Clara Masriera.

lisi qualitativa sempre està més pautada i no ofereix més dificultat en aquest camp del patrimoni que en qualsevol altre, i la validesa està en relació sobretot amb el nombre i la tipologia variada dels entrevistats. El problema metodològic rau, sobretot en aquest cas, en l'anàlisi quantitativa, per la qual cosa creiem necessari esbossar-ne els trets fonamentals.

En primer lloc, es va haver de dissenyar una doble enquesta amb la finalitat de conèixer el nivell de coneixement sobre la cultura ibèrica del qual partien els visitants i si hi havia una evolució cognitiva en sortir-ne. Les mateixes enquestes també ens van indicar variables sobre el sexe, l'edat i el nivell d'estudis dels enquestats, i de satisfacció –valoració de la visita–, per tal de contrastar-ho tot amb els resultats de coneixement de la cultura ibèrica. Els resultats de totes les enquestes realitzades en els cinc jaciments objecte d'estudi van ser creuats amb les respostes d'aquells que hem denominat com a consolidats –en què les restes no havien patit cap transformació– i els reconstruïts, on les ruïnes havien estat objecte d'una interpretació i modificació en tres dimensions a mida real.

RESULTATS DE L'ESTUDI: JA HO SABÍEM O ENS SORPRÈN?

Un dels factors que més crida l'atenció quan es comparen els dos tipus de jaciments és el del perfil del públic. Segons els resultats obtinguts, el que més freqüenta els reconstruïts respon a uns nivells culturals més baixos, mentre que els consolidats tenen un públic amb més estudis. Deixant de banda les possibles explicacions d'aquest fenomen, i que responen a factors d'edat dels visitants i funció dels jaciments, la dada pot amagar altres explicacions implícites. La visita a un jaciment arqueològic, per a molta gent, va associada al concepte de ruïna, amb tota la seva càrrega romàn-

10. Poblament Ibèric Moleta del Remei (Montsià).
Fotografia: Ajuntament de Calafell. Clara Masriera.

tica i d'enigma que pot contenir. En aquest sentit, pot haver-hi connotacions no diferents de la visita a un reliquiari; es tracta d'una veneració d'objecte, santificat pel temps i per la tradició acadèmica. D'altra banda, el jaciment arqueològic romàntic confereix als visitants elements de prestigi social que desmereixen quan es tracta d'un monument reconstruït. Aquest tipus de visitant, amb estudis superiors, no sempre cerca aclarir dubtes, analitzar conceptes, certificar hipòtesis i adquirir coneixements específics. Pot ser que, simplement, la visita tingui com a objectiu certificar la seva pertinença a una elit cultural, a una «confraria» en què entra poca gent; és el segell d'allò que és exclusiu. És ben cert que aquesta pàtina cultural que confereix el jaciment consolidat no sempre l'ofereix el reconstruït, perquè la reconstrucció té molt d'infantil a ulls d'aquest col·lectiu.

D'altra banda, hi ha un fet que pot ser contingent i, per tant, no generalitzable a altres estudis que es poguessin fer en el futur sobre aquesta temàtica: ens referim al medi natural que envolta els jaciments. El visitant dotat d'un estatus cultural més alt, cerca «qualitat de visita»; no va a veure un jaciment arqueològic per ell mateix, sinó perquè s'inscriu en un marc natural o paisatgístic de qualitat. Com que, en els casos que nosaltres hem estudiat, aquest paisatge de qualitat es dona en la majoria de jaciments consolidats, però en absolut en l'únic reconstruït, és evident que aquest factor és un filtre que selecciona el visitant.

El segon element digne de ser remarcat és el que fa referència a l'eficàcia didàctica dels dos tipus de jaciments. En efecte, el resultat de la recerca mostra ben clarament, i sense gairebé discussió possible, que els reconstruïts comporten sempre aprenentatge real. En aquest sentit, les diferen-

cies entre les enquestes de l'abans i el després de la visita són molt significatives. Contràriament, la visita als jaciments consolidats, no sols no mostren l'existència d'aprenentatge, sinó que, fins i tot, posen de manifest la possibilitat que introdueixi confusió, és a dir, que es desaprengui.² Aquesta constatació és sorprenent i va molt més enllà de la hipòtesi prevista inicialment. Nosaltres no hauríem gosat mai plantejar un supòsit en què la visita a un jaciment arqueològic pogués implicar desaprenentatge. Amb tot, la recerca apunta en aquesta direcció i això pren més significat si hi sumem el fet que els visitants dels consolidats tenen un nivell cultural més alt que els altres, és a dir, són visitats per persones més cultes que, amb tot, quan surten solen saber menys que quan hi han entrat. Aquest resultat ens sembla tan important que creiem que fa necessari continuar la recerca a partir justament d'aquest supòsit, cosa que permetria aprofundir en els factors de confusió dels jaciments arqueològics.

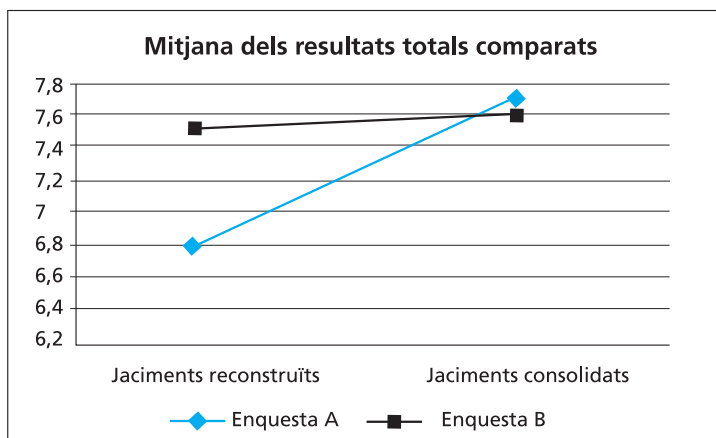
Finalment, el tercer element significatiu de la recerca fa referència al grau de satisfacció. En aquest punt, els resultats no semblen tan concloents, ja que aquest és un concepte que n'amaga molts d'altres i, per tant, és difícil de computar. Si per satisfacció entenem «divertit» versus «avorrit», «ho he comprès» versus «no ho he comprès», «activitat» versus «passivitat», «coneixement pràctic» versus «coneixement teòric», els jaciments reconstruïts omplen molt més aquestes expectatives.

Amb tot, si per satisfacció entenem «inútil» versus «profitós», o bé «interessant» versus «no interessant», els reconstruïts no en causen més que els consolidats. Hi ha explicacions per a tot això?

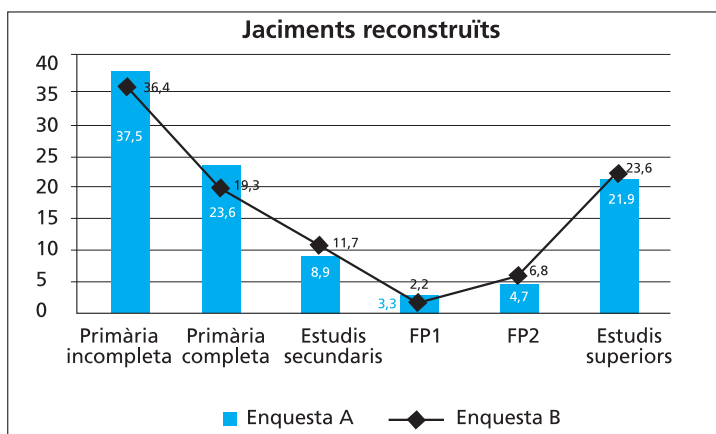
En aquest punt, podem dir que s'ha acabat la recerca, però no els problemes pendents; resten molts interrogants per resoldre:

- Caldria enfocar la investigació fonamentalment des del punt de vista qualitatiu, per tal d'esbrinar si les dades quantitatives són coincidents.
- Seria important esbrinar a fons en quin punt es produeix la resistència dels professionals de l'arqueologia a realitzar processos d'experimentació.
- Estudiar si realment hi ha similituds entre les reconstruccions realitzades en diferents països del mateix període.
- Realitzar la mateixa recerca per a les etapes romana i medieval.

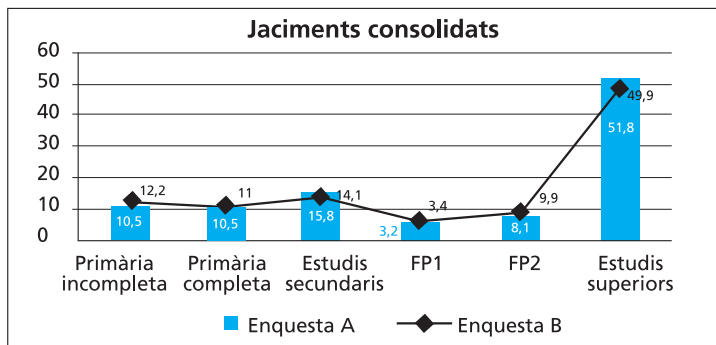
² Aquest fet es mostra als gràfics 1, 2 i 3.

Gràfic 1

Gràfic 2

Gràfic 3

Bibliografia

AHRENS, Claus (1990). *Wiederaufgebaute Vorzeit. Archäologische Freilichtmuseen in Europa*. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag.

STONE, Peter G. & PLANET, PHILLIPE G. (Ed.) (1999). *The Constructed Past - Experimental archaeology, education and the public*. London: Routledge.